

tudományban lezajlott változásokkal. Idézi a szerző Benkő Lorándnak az 1979-es jubileumi ünnepségen elhangzott értékelő és programadó előadásából: „a Társaságnak az átalakuló és nyilván jövőben is továbbformálódó körülményekhez igazodva nemcsak szervezeti formáit, hanem működése tartalmát tekintve is nyitottnak, befogadóképesnek kell lennie” (2015: 171).

A történeti áttekintést a Társaság jelenének méltatása zárja, kitérve a megváltozott lehetőségekre.

A kötet 190–199. lapján a hivatkozott irodalom jegyzéke olvasható, majd a mellékletek történelmi dokumentumokat, a közgyűlési előadások-előadók listáját 1905-től 2014-ig, a kiadványsorozat darabjainak címleírását az 1.-től a 2014-ben megjelent 242.-ig, a kitüntetések és a kitüntetettek névsorát, végül Kiss Jenő aláírásával a jelenleg is érvényes, 2011-ben „egységes szerkezetbe foglalt” alapszabályokat közli. A kötetet a Társaság vezető személyiségeinek fényképei zárják Szily Kálmántól a jelen vezető nyelvészeiig.

6. A bemutatott kötetet kiadói a Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához című sorozatban jelentették meg, tehát a szerző és a kiadó kifejezte, hogy nemcsak a nyelvészeknek, a nyelvészet iránt érdeklődőknek szánják, hanem az egyetemi és főiskolai hallgatóknak is ajánlják a művet. Megtanulhatják belőle a fiatalok, a jövő nyelvészei, milyen hősies munkával, mennyi erőfeszítéssel (néha szinte reménytelen körülmények között) alkották meg és tartották életben az előző korszakok nyelvészei a folyóiratot és azokat az alampunkákat, amelyeket a fiataloknak ma is ismerniük kell. A következő generációk vigyék tovább a nemes hagyományokat a nyelvtudomány művelésében és a Társaság munkájában, szükség szerint megújulva, miként legkiválóbb elődeik.

A könyv ünnepi bemutatóját éppen Tanár Úr születésnapjára ünnepségére² szervezték a Magyar Nyelvtudományi Társaság és az egyetem nyelvtudományi tanszékei. Ezúttal nem az ünnepelt kapott elsősorban ajándékot: ő ajándékozta meg a nyelvész társadalmat, tisztelőit, tanítványait soha nem múló értékű ajándékkal.

V. RAISZ RÓZSA
Eszterházy Károly Főiskola

A megismerés és az értelmezés konstrukciói

Tanulmányok Tolcsvai Nagy Gábor tiszteletére

Szerk. KUGLER NÓRA – LACZKÓ KRISZTINA – TÁTRAI SZILÁRD. Tinta Kiadó,
Budapest, 2013. 342 lap

A kerek évszámoknak a tízes számrendszerben különös szemiotikai jelentőséget tulajdonítunk. Lehetne érvelni amellet, hogy ez önkényes kategorizáció, de a Tolcsvai Nagy Gábor 60 életévét megtisztelő szakmai közösség számára ez mindenképpen – az Akadémikus Alkotónak a magyar tudományos életben betöltött kiemelkedő szerepe okán – mérföldkőnek tekintendő, amely nem megállásra, sokkal inkább iránymutatásra, továbbhaladásra ösztökél mindannyiunkat.

A Tabula gratulatoria önmagáért beszél, hiszen az igényes tanulmánykötet szerzőin kívül – akik között nagy számban az ünnepelt akadémikus társai találhatók – az ELTE

² A köszöntésről részletesen l. jelen számunkban a 244–247. oldalig.

DiAGram Funkcionális Nyelvészeti Műhely munkatársai, a nyelvtudományt, irodalomtudományt és filozófiát magyar nyelven művelő szakemberek széles köre, valamint a professzor úr doktoranduszai és a Funkcionális nyelvészeti diákműhely hallgatói tisztelték meg nevük bejegyzésével.

Tolcsvai Nagy Gábor tudományos érdeklődését észlelhető módon az a módszertani meggyőződés itatja át, miszerint a megismerés és az értelmezés vezérelte vizsgálódásokban nem célszerű a merev diszciplináris határok felállítása és ezen – sokszor önkényesen felállított – határokon belül definiált eredmények kinyilatkoztatása. Ellenkezőleg, a kognitív-funkcionális szemlélettel összhangban, a különböző fajta és különböző funkciókat ellátó kognitív képességeknek az összehangoltsága mutatkozik meg az emberi intellektusban, a szerzteágazó kreatív és innovatív szellemi alkotásokban, legyenek azok bár nyelvi, képi, zenei, térbeli vagy éppen mozgás-dinamikai természetű alkotások, amelyek együttesen válnak a kultúrák építő pilléreivé.

A kiadvány borítóján látható M. C. Escher grafika, a kezeket rajzoló kezek, nem más, mint annak az egymásba fonódó viszonyrendszernek és egymásra utaltságnak a vizuális megjelenítése, amely a megismerés és az értelmezés között áll fenn az emberi tudat működésében. Az ingerfeldolgozás szelektív és elkerülhetetlenül értelmező, amely a konceptualizáció alapját teremti meg számunkra, mind az egyéni, mind pedig a társas kogníció területén.

Dicséretes a tanulmánykötet szerkesztőinek koncepciózus tervezése: az Előszóban egy rövid, céltudatos, a tanulmánykötet összeállításának filozófiáját ismertető, valamint az Ünnepelel tudományos munkáját tartalmasan méltató és a kötet tanulmányainak szakmai tartalmát összefoglaló szöveget olvashatunk. A tanulmánykötet másik, szintén bevezetőt szolgáló szövegrésze a legtapasztaltabb magyarországi nyelvtudományi interjúkészítőnek, ANDOR JÓZSEFnek a tollából származik, amelyben mélyre ásó módon, Tolcsvai Nagy Gábor alkotói profiljának finom részletekkel cizellált megjelenítését olvashatjuk. Ezek után négy tematikus fejezetben „kapnak szót” Tolcsvai Nagy Gábor akadémikus és professzor társai, szorosabb munkahelyi kollégái, valamint a távolabbi, de a magyar kognitív-funkcionális nyelvutatóban, a stilsztikában, az irodalmi elemzésekben és a diskurzuselemzésben elkötelezett szakemberek.

A kötet tanulmányainak arányossága is figyelemre méltó. A kötet 23 tanulmányt és Andor József szakmai interjúját tartalmazza. A tanulmányok olvashatóságát messzemenően szem előtt tartották a szerkesztők, hiszen a tanulmányokat a 10 és 20 oldal közötti terjedelemre tudták szabni. Ez egyrészt egységes arculatot kölcsönöz a közzétett szövegeknek, másrészt a szerzőket is a közölni szánt gondolatok és elemzések kompakt megformálására sarkallta. Talán ezeknek a közlési paramétereknek is köszönhető, hogy minden tanulmány élvezetes, a tanulmánykötet központi tematikáját, összefogó gondolati fonálát szem előtt tartja.

A Tolcsvai Nagy Gáborral készített interjúból megtudhatjuk az Ünnepelel pályaalakulásának bizonyos elemeit, valamint kutatásának legizgalmasabb kérdésfeltevéseit: milyen egymásra hatást mutat a jelentés-konstruálás, a jelentés-feldolgozás és a jelentés használata a szociális térben? Ehhez egy nagy ívű problémátörténeti fejtegetést kapunk, amit Andor József tapasztalt módon provokál ki az Ünnepelelből. Feszegeti azt a kérdést, hogy mikor lesz vajon kognitív szemléletű, funkcionális magyar grammatika. A kérdésre adott válaszban nem csak az a fontos, hogy hamarosan lesz ilyen grammatika, hanem az is, hogy ez a grammatika egy konstrukciós-függőségi nyelvtan lesz valójában, amely kezelni tudja a kognitív feltűnőség (szalientia) és a stilsztikai feltűnőség fogalmi különbségeit, és adek-

vát leírását tudja nyújtani a beszélő profilálásnak és a topik-folytonosságnak a mondat és a szöveg közti átmenet jobb megértésének céljából. A felvázolt problémátörténeti ívet Tolcsvai Nagy Gábor 1996 és 2012 között megjelent szakmonográfiáinak központi problémáin keresztül vezeti végig az interjú készítője.

A négy tematikus fejezetből az első A nyelvről való gondolkodás konstrukciói elnevezést kapta. Találó a fejezetcím, hiszen itt képet kaphatunk arról, milyen konstrukciókban gondolkodnak az akadémikusok a nyelv bizonyos aspektusairól (KULCSÁR SZABÓ ERNŐ, FEHÉR M. ISTVÁN, KERTÉSZ ANDRÁS, KISS JENŐ), a kutatói középhad, vagy éppen a nyelvtudományi ismeretszerzés útján haladó egyetemisták. KULCSÁR SZABÓ ERNŐ a hermeneutikai tapasztalat perspektívájából tekint a szövegre, amelyet a megértés nyelvi eseménye közegének kell értelmeznünk. Ebből következik, hogy a szöveg nem merülhet ki magának a nyelvnek a közvetítéséből, valójában a lezárhatatlan jelentésképződés állandó forrása. Összeér ez az álláspont FEHÉR M. ISTVÁN kérdésfelvetésével: Lehet, hogy a *sensus litteralis* olyan mentális konstrukció, amely a jelentésképződés dialogikus jellege és instabilitása miatt ontológiailag nem értelmezhető jelenség? A filozófus által megfogalmazott paradoxon a kognitív szemléletű értelmezések számára is figyelemre méltó: „A szó szerinti jelentés voltaképpen *szótlan*, megadása befejezhetetlen, lezárhatatlan akus, előbb-utóbb elhallgatáshoz vezet.”

Szervesen kapcsolódik KERTÉSZ ANDRÁS és RÁKOSI CSILLA tanulmánya a fenti kérdéskörhöz. Az introspekcióból származó grammatikalitási ítéletek megbízhatósága és hitelessége – a fogalmi rendszer egy másik szintjén – szintén az értelmezés természetének és validációjának kérdésével függ össze. A tanulmány emellett érvel, hogy az introspektív adatok nem iktathatók ki az elméleti nyelvészetből. Ebből azonban a nyelvészeti elméletalkotás folyamatában az adattípusok integrációjának szükségessége következik, melyet a szerzők az általuk kidolgozott p-modell segítségével látnak megvalósíthatónak. A p-modell egy olyan új, plauzibilis érvelési rendszeren alapuló tudományódszertan, amely alaptételként el tudja fogadni azt, hogy a nyelvészeti elméletalkotás ciklikus és prizmatikus, retrospektív újraértékelésekre épülő plauzibilis érvelési folyamat annak érdekében, hogy az elmélet hipotézisei közötti ellentmondások feloldási lehetőségeit eme érvelési rendszerben feltárhassa.

KISS JENŐ az egyetemi nyelvtudományi képzés értékteremtő funkcióját vizsgálja meg tanulmányában, amely érték-szociológiai módszerek alkalmazásával kritikusan tárja fel a tananyagok tudományos szintjéből, valamint a tanárok tudományos felkészültségéből és hitelességéből eredő anomáliákat. Érdekes észrevétele a tanulmánynak, hogy a (magyar) nyelvészet szakos hallgatókban, a tudományosan megalapozott érvelésekkel történő konfrontáció során, felerősödnek az értéktulajdonítással összefüggő kognitív disszonanciák, amelyekben a korábbi szocializáció során internalizált hiedelmek, tévtanok és tévhitek köszönnek vissza. Egyértelmű a szerző hitvallása: nagy figyelmet kell fordítani a felsőoktatásban a tudományos magyarázatok tudományos hitelességére, amelyet csak az egyéni oktatói-kutatói habitus folyamatos erősítése garantálhat. Ezt a tanulmány záró sora egyértelműsíti: „Bizony tenni kell a dolgunkat, kinek-kinek a maga helyén: *navigare necesse est!*”.

Szintén koherens összefüggést találunk az első fejezet további négy tanulmánya között is. A nyelvről való gondolkodás konstrukcióit követhetjük nyomon, amikor a szövegtípusok és a stílus bonyolult összefüggéseinek elemzését olvassuk PETHŐ JÓZSEF tanulmányában, vagy ennek egy, a beszélt nyelvre vonatkoztatott változatát, a nyelvhasználat céljainak és perspektíváinak elemzését kapjuk NÉMETH T. ENIKŐ tanulmányában. Mind-

kettő esetében érvényes az az állítás, hogy a stílus megválasztása is és a nyelvhasználat fajtájának kiválasztása is a szociális nézőpont figyelembe vételét előfeltételezi. A klaszikus intencionalitás fogalom továbbfejlesztésének megállapítása az, hogy a beszédpartnereknek tulajdonított mentális állapotok jelensége kétirányú felhasználást nyerhet: az intencionális állapotoknak vannak mentális, a konceptualizációt szolgáló elemei, de vannak a nyelvhasználatot szabályozó elemei is. Mindkettő a társas kogníció területét gazdagítja.

NÉMETH T. ENIKŐ a szándékok perspektivikus voltából indul ki és a perspektívák és a perspektíva felvételi képesség összefüggéseit elemzi. Fontos módszertani döntés részéről az, hogy a nyelvhasználatnak a kommunikációt szolgáló változatától megkülönbözteti az informatív, kommunikatív és manipulatív nyelvhasználatot. Rámutat arra a folyamatra is, amelynek során a beszélő eljut az egocentrikus perspektívától az intencionális nézőpontig, amikor is megtörténik a beszédpartnerek perspektívájának részleges vagy teljes felvétele.

A kognitív szemléletű funkcionális nyelvelemzés további példáit olvashatjuk KOCSÁNY PIROSKA és ANDOR JÓZSEF tanulmányaiban. Ígéretes a kognitív pragmatika nézőpontját figyelembe vevő metonímiaelemzés, amely az innovatív metonímia fogalom bevezetésével rámutat újszerű retorikai hatásokat érvényesítő metonimiákra. KOCSÁNY PIROSKA kifinomult probléma-érzékenységgel vonja be elemzésébe a metonímia „újraalkotó” interpretatív képességét, amely egy korábban megformált fogalom szaliens tulajdonságát helyezi előtérbe a metasztintű kognitív művelésben. Hasonlóan figyelemre méltó az innovatív metonímiát mint „viselkedési játékot” értelmező megközelítés is. Ezeknek értelmében látható, hogy az innovatív metonímia nem zárt kategória, inkább egy olyan viszonyfogalom, amely az alternatív kontextusokhoz igazítja a rész-egészből a megfelelő rész kiválasztását. ANDOR JÓZSEF a szaliencia kérdéskörét már elővezette a bevezető interjúban. Tanulmányában azonban, egy alapos és kimerítő elméleti-háttér ismertetés után, nagyívű összehasonlításba fog a funkcionális, kognitív nyelvészeti, a lexikális szemantikai és a lexikális pragmatikai keretekben megfogalmazott szaliencia változatok, illetve értelmezések összefüggésében. Az elemzés végkicsengése szépen rezonál a metonímia fent ismertetett elemzésének újdonságaival: „A szaliencia funkcionálása lexikális síkon a fogalmi alapú illeszkedés, illeszthetőség potenciáljának tekinthető.”

A második, a tartalmilag legerjedelmesebb tematikus fejezet A nyelvi kifejezések konstruálása címet viseli. Ez a terjedelem és egyben tematikus változatosság nem indokolatlan, hiszen a nyelvi kifejezések megformálásának lehetőségei szinte korlátlanok. Ezért olvashatunk itt elemzéseket a társas tudásnak a grammatikára gyakorolt hatásáról (PLÉH CSABA), a magyar mondat tagolásáról (IMRÉNYI ANDRÁS), a tartalomváró és tartalomadó szók jelentéshálójáról és grammatikai szerkezetéről (KESZLER BORBÁLA), az afázia és a deiktikus kifejezések kapcsolatáról (SVINDT VERONIKA), a segédigék (PELYVÁS PÉTER) és tulajdonnevek (BRDAR MARIO és BRDAR-SZABÓ RITA) értelmezési változatairól, az uráli nyelvek létigéiről (HONTI LÁSZLÓ), az alliteráció és rím szerepéről (BENCZES RÉKA), valamint a szavak-szövegek-kontextusok összefüggéséről (LADÁNYI MÁRIA).

Természetesen, kár lenne nem észrevenni, hogy a tanulmánykötetben szereplő írások nemcsak a kor és hely szellemét tükrözik, hanem tudományos szemléletünket ténylegesen a kognitív szemléletű, a mentális folyamatokat a nyelvhasználati és jelentés-alkotó folyamatokkal közösen értelmező, funkcionális leírásokkal gazdagítják. Nem meglepő, hogy közvetlen kapcsolatot találunk például a perspektíva felvételi képességnek és a gondolat-tulajdonítás jelenségének a grammatikára és a nyelvhasználatra gyakorolt hatását illetően

(lásd NÉMET T. ENIKŐ és PLÉH CSABA tanulmányait). Hasonlóképpen, a magyar mondat tagolása, a tartalomvárás-tartalomadás szintaktikai sajátosságai, vagy a szövegek és kontextusok egymásra utaltsága sok szálon összefüggő kérdések (lásd IMRÉNYI ANDRÁS, KESZLER BORBÁLA és LADÁNYI MÁRIA írásait).

A magyarországi kognitív nyelvészeti kutatások kiemelkedő kutatói közé tartoznak PELYVÁS PÉTER, BENCZES RÉKA, BRDAR-SZABÓ RITA és BRDAR MARIO, akik új szempontokkal élénkítik a hazai kognitív nyelvészeti kutatást. A kötetben megjelentetett tanulmányaik is ezt bizonyítják. PELYVÁS PÉTER a magyar *kell* és az angol *must* módbeli segédigék alányának esetválasztását vizsgálja a konceptuális struktúrákat alapul vevő segédige modellek és azok alrendszerének segítségével. BENCZES RÉKA a nyelvi játék és az innovatív szóképzés izgalmas összefüggéseit fűrkészi. Angol példákon mutatja be azt a nyelvi leleményességet, amely a felszíni analógiák által vezérelt kreatív összetételekben rendszerszerűen nyilvánul meg. BRDAR MARIO és BRDAR-SZABÓ RITA a tulajdonnévi asszociatív többes *-ék* szerkezetek értelmezését tárgítják ki, amikor ezt a nyelvi jelenséget (*Kazinczyék* vagy *Weöresék*) a komplex online jelentéskonstruálás folyamata felől közelítik meg. Rámutatnak, hogy a beszélő szándékának megfelelő referencia-csoportosítás nem más, mint egy dinamikus módon módosítható mentális konstrukció, amely a diskurzus szintjén közös értelmezésekre nyitott.

A harmadik fejezet tanulmányainak tematikája a Nyelvek, változatok és változások fogalmi összefüggéseire vonatkozik. SZABÓMIHÁLY GIZELLA bizonyos magyar és szlovák helyviszonyt kifejező szószerkezetek fogalmi összefüggéseit vizsgálja a landmark/projektor eszköztár segítségével. Kimutatja, hogy a BENTLEVÉS : RAJTALÉVÉS fogalmak különbözhetnek a térvizony körülhatároltsági szintjében, de mindkét nyelvben összefüggésben vannak a CENTRUM : PERIFÉRIA oppozícióval. PÉNTEK JÁNOS a moldvai magyar nyelvváltozatban megfigyelhető igei hiperonímiákat (a lexikális rendszerben működő fölérendeltségi viszonyokat) elemez, rámutatva arra, hogy az aktív kétnyelvűség folyamatában a hiperonímiák megkönnyítik a beszélőnek a szemantikai mezőben történő mozgását, hiszen megengedi a szemantikai kiegyenlítődést a kétnyelvű beszélő nyelvhasználatában. Szinte ténykérdésként kezelhető, hogy a moldvai magyar nyelvváltozat kapcsán beszélnünk kell a reliktumjellegéről, a nyelv funkcionális szűküléséről, valamint a különböző nyelvi szintek leépüléséről. De mire véljük és miként értékeljük a kortárs nyelvhasználatban megmutatkozó változásokat? Egy ilyen helyzet-értékelésre tesz kísérletet PÉTER MIHÁLY a mai fergetegesen változó orosz nyelv kapcsán, amelyet eufemisztikusan a „nem totális rend leírásának” megidézésével is jellemez. Szemléletes leírását kapjuk a posztszovjet társadalom és azon belül az orosz nyelvi közeg(ek) bizonyos értelemben „kaotikusan fejlődő” változatainak. Mai orosz szerzőkre hivatkozva, kimerítő nyelvi példa-anyagon mutatja be PÉTER MIHÁLY tanulmánya mind a nyelvi „barbarizálódás”, a „lumpenizáció”, a „kriminalizáció” vagy éppen a „westernizáció”, mind pedig a „groteszkbe hajló karnevalizáció” jelenségeit. A szlavisták számára különösen, de az általános és összehasonlító nyelvészek számára is nagy érdeklődésre tarthatnak számot a mai orosz nyelv olyan új kifejezései, amelyek a dinamikus jelentés-változás folyamatában gazdagítják az élő orosz nyelv szó- és fogalom készletét. A szerző jogosan teszi fel a kérdést, vajon általános nyelvromlásról (akár a vizsgált nyelvi rendszer entrópiájáról) kell beszélnünk, vagy a leírt jelenségek már magukban rejtik a nyelvmegejülést. PÉTER MIHÁLY elemzése pozitív módon sugallja azt az esélyt, hogy az orosz nyelv rendszere egy sajátos *koiné* fejlődésen keresztül egy új irodalmi norma- és stílusrendszer megszilárdulásához vezethet.

A negyedik, záró fejezet Az irodalomértés konstrukciói megjelölést kapta és megállapítható, hogy az itt olvasható három tanulmány – az irodalmi és poétikai konstrukciókkal összefüggésben – filozofikus gondolatokat tár az olvasók elé. SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY tanulmánya az irodalmi mű értelmezésénél kulcsszerepet játszó idő-értelmezés módozatait járja körbe. A történeti és elbeszélési időnek, a szerzővel összekapcsolható időnek és az olvasás idejének összjátékára hívja fel az értelmező alany figyelmét. SZATMÁRI ISTVÁN tanulmányában értékes elemzést kapunk Czuczor Gergely sokszínű alkotói tevékenységéről, amelynek segítségével jobban megérthetjük az Arany Jánosra gyakorolt hatását. Ezt a hatást konkrétan a Szondi című vers és a Szondi két apródja című ballada összevetésében mutatja ki a szerző. A poétikai szubjektum és a lírai inteszubjektivitás kategóriák vizsgálatát tűzi ki céljául a kognitív poétikaelmélet és módszertan talaján állva SIMON GÁBOR tanulmánya, amely egyben Ady Endre költészetének közelmúltbeli újraértékelési kísérletével áll összefüggésben. A tanulmány végkicsengése teljes mértékben összhangban van a tanulmánykötet ünnepeltjének interdiszciplinaritást érintő nézetével: SIMON GÁBOR is vallja, hogy a kognitív poétika a kognitív nyelvészet és az irodalomtudományi poétika eredményeinek és nézőpontjainak összehangolására kézenfekvő lehetőséget ad.

Az évek múlása feltartóztathatatlan, amelyet minden halandó érzékel és megél. A TOLCSVAI NAGY GÁBOR tiszteletére készült tanulmánykötet azonban azt az egyértelmű üzenetet hordozza, hogy a tudományos megismerés folyamatában megszülető eredmények is feltartóztathatatlanok. Ameddig az alkotó közösségek meghatározó és kisugárzó személyiségek köré tudnak kikristályosodni, a múlt évek elvesztik szorításukat. Mind az egyéni, mint pedig a közösségi tudományos alkotás egy folyamattá mosódik össze. Így válik időszerűvé a mi magyar kultúránkba oly mélyen beivódott „Az Óceánt mégis elérem” ambíció újra és újra értelmezhetősége:

Akarom, mert ez bús merészség,
Akarom, mert világ csodája:
Valaki az Értől indul el
S befut a szent, nagy Óceánba.

(Részlet Ady Endre „Az Értől az Óceánig” című verséből)

KOMLÓSI LÁSZLÓ IMRE
Széchenyi István Egyetem

TÁRSASÁGI ÜGYEK

A kilencvenéves Szathmári István köszöntése a Magyar Nyelvtudományi Társaságban*

A Magyar Nyelvtudományi Társaság rendkívüli, nyilvános ünnepi ülését megnyitom. Tisztelettel köszöntöm Mindnyájukat, mindenekelőtt azonban azt a tagtársunkat, aki miatt

* Elhangzott a Szathmári Istvánt köszöntő ünnepi társasági ülésen 2015. február 25-én Budapesten, az ELTE BTK (Múzeum krt. 4/A) zsúfolásig megtelt tanácstermében.